

TT-503970

KIZILELMA

MEHMET KAPLAN

İlk defa 1913 yılında **Türk Yurdu** dergisinde yayınlanan bu manzum hikâye, Ziya Gökalp'in en güzel şiirlerinden biridir (1). O, burada gençlik yıllarında geçen bunalımını ve intihar hâdisesini hikâyenin erkek kahramanı Turgud'a izafe ederek anlatır. Fakat hikâyenin asıl kahramanı, Turgud'u kurtaran ve mefkûreciliği temsil eden Ay Hanım'dır.

Gökalp'in hayatta Turgud gibi kendisini kurtaran ve Türk milletini de kurtaracağına inandığı mefkûreyi güzel bir kız şeklinde tasavvur etmesi, psikolojik bakımdan dikkati çekicidir. Bu konuyu daha önce **Ziya Gökalp ve Saadet Perisi** adlı makalemde geniş olarak incelemiştim (2). Burada **Kızilelma** hikâyesinin bütünü ve yapısı üzerinde durmak istiyorum.

Eser eski mesnevîlerde olduğu gibi, ideolojik muhtevası ağır basan bir hikâye tarzında yazılmıştır. ideoloji ağır basmakla beraber, **Kızilelma**, rahat ve ahenkli nazmı, aşk masalı havası ve yer yer gerçek şiir edâsı ile yazarın fikirlerini soyut olarak ortaya koyduğu makalelerden tamamiyle farklı bir sanat eseri hüviyetine bürünmektedir.

Hikâyenin konusu kısaca şöyledir:

«Uzun boylu, kumral, yüksek alınlı» güzel bir kız olan Ay Hanım, Bakûlu bir milyoncin kızıdır. «Anası Kırgız'ın Konrad boyundan» dir. Kendisi Paris'te tahsilde iken, babası ve annesi birden ölürler.

Turan'da okullar açarak «hakikat nurunu ruhlara saçmak»ı kendisine ideal edinen Ay Hanım, bu acıya katlanarak tahsilini bitirir ve Paris'ten Bakû'ya döner.

Fakat o, Paris'te öğrendiği «en yeni terbiye tarzı» ve tedaris ilmi» ni öğretmekle yetinmez, Doğu'yu da tanımak isteyerek, ülkesinin en büyük âlimi Sa'deddin Molla'dan da ders alır.

Bir akşam atına binerek, yanında tüccardan Bahadır Ağa ile kırlarda dolaşan Ay Hanım,

Sarı saçları uzun ve dağınık;

Mutlak ya şair, ya ressam ya âşık

bir delikanlıya rastlar. Ovanın güzelliği ve içinden taşan müphem duyguların da tesiriyle Ay Hanım, «umumî kanuna uyarak», daha sonra Sa'deddin Molla'nın yanında tekrar karşılaşacağı bu gence âşık olur.

İstanbul'lu bir ressam olan ve dünyada tabiatı seyrederek serseri dolaşan Turgud da, birdenbire karşısına çıkan bu güzellik perisine âşık olur.

Yolda «bu yol Kızilelma'ya gider» diye bir levha gören Turgud, bunun ne olduğunu öğrenmek için, şehrin tanınmış âlimi Sa'deddin Molla'yı ziyaret eder. Ay Hanım da oraya gelmiştir.

Sa'deddin Molla, Turgud'a Kızilelma'nın nasıl bir yer olduğunu vecitli bir halde anlatır. Turgud gibi, Ay Hanım da Sa'deddin Molla'nın söylediği sözlerin tesiri altında kalır.

Bir idealist olan ve «serseri bir aşka gönül bağlasa, yurda yeni can veremeyeceğinden korkan» Ay Hanım, henüz yakından tanımadığı bu delikanlıya karşı duyduğu hisleri unutmaya çabıyarak, Sa'deddin Molla'nın anlattığı mefkûreyi gerçekleştirmeye karar verir.

Mefkûre, ancak o mefkûreyi benimseyen idealist gençlerin onu hayata uygulamaları ile gerçekleşebilir. Bu da, ona inanan bir gençlik kadrosunun yetiştirilmesi ile mümkündür. Hürriyet olmadığı için, gençleri bu yönde eğitecek bir okulun) Bakû, Kazan veya İstanbul'da kurulamayacağını düşünen Ay Hanım, İsviçre'de, Lozan'ın yanında, bir «Türk Beldesi» kurar.

Bu belde yüksek bir ilim sitesidir. Burada «her fennin bir medresesi» (Fakültesi), ziraat, ticaret ve sanat evleri vardır.

Ay Hanım, Türklük âlemini uyandıracak olan bu «ilim şehri» ne Kızilelma adını verir. Lozan'da böyle bir «Türk Beldesi» kurulduğu haberi bütün Türklük âlemine duyurulur. Türklük âleminden gelen kızlar ve erkekler bu okulu doldururlar. Onlar Türk dünyasını yeniden yaratan «yeni Âdem, yeni Havva» olurlar.

Ay Hanım, Bakû'da kurduğu «dâr-üt-tedrisi» bir müdürün eline vererek, Kızilelma'ya gelir ve bu yeni okulun müdürlük yükünü üzerine alır.

Kalbindeki aşkı uyutmak için,

Turgud'u büsbütün unutmak için

gece gündüz kendisini işe verir.

Bu esnada, «Kızilelma nerede?» diye sora sora dolaşan Turgud, bir sabah Kaşgar'da onun ilâmına rastlar. O da Kızilelma'ya gidecek çocuklar kafilesine katılarak, Lozan'a, Türk Beldesine gelir ve resim hocası olmak için istida verir.

İçindeki aşk duygusunun depreseceğinden korkan Ay Hanım, Turgud'a bizzat görünmez, işi muavin Tomris Hanım'a havale eder. Tomris'i Ay Hanım zanneden Turgud, macerasını anlatır ve ona âşık olur. Fakat Ertuğrul adlı bir gençle nişanlı olan Tomris, Turgud'a yüz vermez. Bir gün Tomris ile Ertuğrul'un evleneceklerini duyan Turgud, yıldırımla vurulmuş döner.

İnşâhar: Bu fikir doğar içine;

Bir tabanca alarak civardaki bir mağaraya gider. Tam kurşunu beynine sıkacakken, Turgud'u gözetleyen Ay Hanım ortaya çıkar, durumu anlatarak, sevgilisini ölümden kurtarır. Birbirlerine hayat maceralarını hikâye eden iki âşık da Tomris ve Ertuğrul ile beraber evlenirler,

Başlangıçta Ay Hanım'a ağırlık vererek, hikâyesini «millî mefkûre-âşk» tezadına dayandıran ve güzel bir gerginlik yaratan Gökalp, intihara teşebbüs ile bağlanan düğümü, aşkı ön plana alarak çözer. Ay Hanım'ı Turgud'u kurtarmaya sevkeden ideal değil, aşk duygusu ve sevgilisini kaybetme korkusudur. Fakat bu öyle bir aşktır ki, ideoloji ile pek ilgisi olmayan şâir ruhlu ressam Turgud'u da kendi seviyesine yükseltir.

Hikâye'de ön plânda gelen Ay Hanım'dır. O, hem sosyal şahsiyeti, hem seven, koruyan ve kurtaran kadınlık yönü ile, erkek hayalinin özlediği ideal kadın tipini temsil eder. İdeolojik muhteva dışında hikâye, insan psikolojisinin derin özlemine cevap vermesi dolayısıyla güzel ve tesirlidir. Fakat Ay Hanım'ı yücelten âmillerden biri, kendini samimiyetle adanmış idealidir. O, sadece, bir kadın değil, kültürlü bir şahsiyettir. Onun şahsiyet oluşunda kendini bir fikre ve topluma verişinin büyük rolü vardır. Fakat onun bu yönünü Turgud değil, okuyucu bilir. Ay Hanım'ın duygulu oluşuna rağmen, şuurlu ve iradeli davranışı yanında Turgud, gerçekte ve toplumla ilgisi olmayan fazlaca romantik bir âşık-sanatkar tipidir.

Gökalp, hikâyesinde basit vak'a ile yetinmeyerek, kahramanlarının duygu ve düşüncelerine de yer vermiştir. Ay Hanım'ın Turgud'a âşık olmasında, içinde bulunulan an ve dekorun da rolü vardır. Gökalp'ın Ay Hanım ile Turgud'u karşılaştırdığı anın tasviri güzel bir tablo teşkil eder:

**Ovada Cennet'ten bir eser vardı:
Bahardı, her yanda çiçekler vardı;**

**Esrarlı bir hüznü, dalgın bir neşat,
Gençlik şiir, nağme, renk, koku, hayat...**

Mehmet Başbuğ

**Kevser saçar gibi bir huri eli
Ma'nevî bir mestlik ruhta münceli,**

**Vicdan fevkinde bir ruhanî şuur
Duyardı muhitte bir gizli huzur...**

**Artık müphem değil aşkın mânası;
Münkeşif hayatın loş muamması.**

**Bu anda Bahadır dedi ki, «Bakın
Bu gence, gözleri ne kadar dalgın!**

**Bakıyor görmeyen bir nazar gibi,»
Ay Hanım görünce titredi kalbi:**

**Kendine mün'atf iki sabit göz
Camdan imiş gibi yok içinde öz;**

**Sarışın saçları uzun ve dağınık:
Mutlak ya şair, ya ressam, ya âşık.**

**İstîrak hâlinde sanatkar bir ruh;
Gözlerinde gaflet, kalbinde fütuh.**

**Ay Hanım, kısılmış gibi nefesi
Dedi ki: «Ne kadar solgun çehresi!»**

**Kalbinde bir derin hicran duymuştü:
Umumî kanuna o da uymuştü. (3).**

İnsanla tabiatı, iç ile dışı birleştiren, göze hitap eden bir tablo olduğu kadar, vezni ve ahengi ile kulağı da okuyan bu parçada Gökalp, şiirde ulaşabildiği en lirik noktaya ulaşmıştır.

Kızılma'nın dikkati çekici tiplerinden biri de, masalımsı bir şahsiyeti olan Sa'deddin Molla'dır. O, Gökalp'ın kendisinin temsil ettiği «velî-mütefekkir-idealist» insandır.

Sa'deddin Molla, cezbesi ile Türk—İslâm tarihinde çok önemli bir yer tutan velîlere yaklaşıp. Fakat o, kendisini sadece Allah'a adayan eski tip bir velî değil, Gökalp gibi, toplumun kaderi ile çok yakından ilgili bir fikir adamıdır. Gökalp'ın deyimi ile o, bir «içtimaî mutasavvıf» (sosyal mistik) dir.

Eski Türk kültüründe, ne Ay Hanım gibi kendisini topluma adayan yüksek kültürlü kadın tipine, ne de Sa'deddin Molla tipinde velîye rastlanır. Eski Türk kültüründe tabiatın güzelliklerini temaşa ederek, «büyük sanatkarı tahlil eden» bir ressam âşık da rastlanılmaz. Eski hikâyelerdeki âşıklar, genellikle saz çalarlar. Onları yollara düşüren, resim ve tabiatın güzelliklerini temaşa değildir. Gökalp'ın hikâyesindeki bütün tipler yenidir. Bunlar onun kendi mistik, sanatkar, mütefekkir şahsiyetinden doğmuşlardır ve daha sonra onun eser ve fikirlerinin tesiri ile Türk toplumunda pek çok benzeri yetişen kültürlü idealist

aydın kadın, tabiat âşıkı ressam, milliyetçi fikir adam-
larının öncüleridir.

Kızılma şiiri hikâye olarak da bir değer taşı-
makla beraber, onun ruhunu, şahısları diriltici gücü-
nü, mistik bir şekilde ortaya konulan hayat görüşü
teşkil eder. Burada söz konusu olan, fikrî bir muh-
tevadan ziyade, kendisini topluma veriş, düşen kutsal
bir varlığı, milleti kurtarma duygusudur. Gökalp,
Türk ırkının içinde bulunduğu hazin durumu, **Kızıl-
ma**'dan bir yıl önce 1912 de yayınladığı **Altın Destan**
adlı şiirinde anlatmıştır. **Altın Destan**'a hâkim olan,
bir yıkılış, çöküş, ölüm, ağıt havasıdır. (4). **Kızılma**
ona bir cevaptır. Burada Türk milletinin nasıl kurtu-
lacağı ortaya konulmuştur.

Kızılma'da ideolojik bakımdan dikkati çeken
iki nokta vardır. Bunlardan birincisi Sa'deddin Mol-
la'nın Turgud'a açıkladığı anafikirdir. Türk ırkı, **Kı-
zılma** diye yüzyıllar boyunca ülkeden ülkeye koş-
muş,, fakat aradığını bulamamış, tam tersine, ken-
disini başkaları için yok etmiş, kendi benliğine yaban-
cılaştırmıştır. Bunun sebebi, Türklüğün özlediğini kendi
içinde değil, dışarda aramasıdır.

Yüzlerce defalar türklük kaynadı:
Hind'i, Çin'i, Mısır'ı, Rûm'u kapladı.

Bütün pay tahtlara, en son Çin'lere
Gitti; fakat aslâ bu meçhûl yere

Yaklaşmadı: çünkü o mev'ut ülkæ
Değildi hariçte bir mevcut ülke.

Kızılma yok mu? Şüphesiz vardır;
Fakat onun semti başka diyardır...

Zemini mefkûre, seması hayâl...
Bir gün gerçek, fakat şimdilik masal...

Türk medeniyeti taklîtsiz, sâfi
Doğmadıkça bu yurt kalacak haff...

Çok yerleri biz fethedebilmişiz;
Her birinde ma'nen fethedilmişiz.

Bir kişver almış'(ız) tabiiyete,
Uymuşuz or(a)daki medeniyete.

İ N S A N C A

— SIRASI MI KARŞI ÇIKMANIN — DİRENİŞİN BE ADAM
ŞİMDİ BU İŞİN SIRASI MI

— YUVARLANIP GİDİYORDUK NE GÜZEL — AL TAKKE VER KÜLÂH
BAŞ KALDIRMANIN — SAVAŞIN SIRASI MI

— TAM DA İSİNMIŞTIK KAVGAYA
SİLÂHI BIRAKIŞIN — BARIŞIN SIRASI MI

— KÖŞE KAPMACANIN — BİRDİRBİR VE KÖREBENİN (DERSİN YOK MU SENİN)
ZIPZIPLA KAFA KIRIŞIN SIRASI MI

— KİM OKUR — KİM DİNLER (ANA BABA GÜNÜ)
ŞİİRİN — ŞARKININ SIRASI MI

— HIÇ MI VAPUR GÖRMEDİN — SABAH SABAH
GÜLHANE PARKININ SIRASI MI

— BİR DENİZ MEYHANESİNDE — YUMRUK MEZESİYLE
SUSUZ RAKININ SIRASI MI

— YIRMI DÖRT SAAT MÜDDETLE HÜRRIYETİN
HELE HELE AŞKIN SIRASI MI

— SUS PUS — TAVŞANBOKU — CANLI CENAZE OLMAK VARKEN
İNSANCA YAŞAMANIN SIRASI MI

NÜZHET ERMAN

Bazen Hind'li, bazen Çin'li olmuşuz;
Arap, Acem, Frenk dinli olmuşuz.

Ne bir Türk hukuku, Türk felsefesi,
Ne türkçe inleyen bir şair sesi...

Şair, hakim gelmiş bizden de; çokca
Kimi farsî yazmış, kimi arapça...

Fransızca, rusça, çince yazmışız,
Türkçe ancak birkaç hece yazmışız.

Bakınız meselâ: Yazmış koskoca
Fârâbî arapça, Karamzin rusça;

Sîna, Celâleddin, Zemhaşerî'ler
Emeği Arab'a, Furs'a verdiler.

Buharalı Şevket, Genceli Husrev,
Firdevsî'ye yahut Sa'dî'ye peyrev...

Bugün bile birçok ediblerimiz
Frenkçe yazmayı sayarlar mu'ciz.

Türkçe yazanlarsa lûgat paralar,
Avrupa taklidi şeyler karalar.

Hakikî ruhumuz, sâfî dilimiz
Bağırır onlara. «Bize geliniz!...

Bizdedir fikre his, hislere hayat,
Vıcdanlara ilham, şaire kanat...»

Zekâmızı sanki kiralamışız,
Her dilden kitaplar sıralamışız.

Türk'ün hem kılıcı, hem de kalemi
Yükseltmiş Arab'ı, Çin'i, Acem'i;

Her kavme bir tarih, bir yurt yaratmış,
Kendini başkası için aldatmış.

Öz işini daim yarım terketmiş.
Turfan'ı bırakmış, Orhun'a gitmiş...

Unutmuş evvelki elifbâsını,
İlim ve fendeki i'tilâsını;

Yeniden bir yazı, bir yasa düzmüş,
Her zaman zihnini boş yere üzmüş.

Nice defa Kanun, Şifa okumuş;
Dönmüş geri tekrâr Binâ okumuş...

Yok tarihimiz, var tarihlerimiz,
Bir burca girmemiş Mirrih'lerimiz;

Her biri parlamış bir başka gökte...
Aynı ruhu bulmuş yüzlerce gövde.

Ne tarihî vahdet, ne kavmî safvet!
Kızılma işte buna işaret. (5)

Bu parça Ziya Gökalp'ın bütün yazılarında geliştirdiği anafikri ortaya koyar. Fakat burada da soğuk ve kuru fikirden fazla bir şey, heyecan, vezin ve mısra yapısına bağlı kesif ve çarpıcı bir ifade vardır. Gökalp, Sa'deddin Molla'ya fikirlerini böyle açık ve seçik bir şekilde anlatırdıktan sonra, dinamik hayaller dolu, karanlık, anlaşılması güç bir vecde daldırır. Eski Şamanların vecit anlarına çok benzeyen (6) bu parçadaki dinamik hayaller Türk ruhunun tarih içindeki atılışlarına tekabül eder. Daha önceki parçanın daha ziyade didaktik-ideolojik muhtevasına karşılık, vecd halini tasvir eden mısralar, lirik ve mistik bir özellik taşır.

Kızılma'nın ideolojik muhtevasında dikkati çeken ikinci önemli nokta, Ay Hanım'ın, Sa'deddin Molla'nın fikirlerine dayanarak, İsviçre'de Lozan civarında kurduğu Türklük Beldesi, İlim Sitesi veya Kızılma'dır.

Gökalp, ileri sürdüğü kültür milliyetçiliğinin ancak ilim ve terbiye yolu ile gerçekleştirilebileceğini kanıtlar. Gökalp'ın kurduğu ilim sitesindeki fakülteler, daha ziyade sosyal ve ekonomik kalkınmayı esas alırlar:

Ziraat- ticaret, sanat evleri

Gökalp'ın burada sanat evleriyle kasdettiği güzel sanatlardan çok, sanayi esas alan yüksek teknik okullardır. Bununla beraber, Turgud'un resim hocası tâyin edilmesi de gösterir ki, Kızılma İlimler Sitesinde güzel sanatlara da yer verilmiştir.

C. G. Jung'un da belirttiği gibi eski mitolojilerde kadınlar, ilâheler, şehir kurucusudurlar (7). Mistik Gökalp'ın ilme dayanan modern mitolojisinde Ay Hanım'a bir ilim şehri kurdurması dikkati çekicidir.

Ziya Gökalp'ın hem ideoloji, hem de mitolojisinin de kadın çok önemli bir yer tutar. O, toplumu kadının dirilteceğine inanır: 1920 yılında, sürgün bulunduğu Polverista'dan kızına yazdığı bir mektupta şöyle diyor:

«Aile, cemiyetlerin en küçüğü, fakat en canlısıdır. Aile cemiyeti, millî cemiyetin temelidir. Aile ne kadar kuvvetli olursa, millet de o kadar kudretli olur. Aileyi kadın yapar, o halde millet de kadının bir eseri demektir. Bizde kadınlar iyi tahsil görmedikleri için, aile yükselemiyor. Aile yükselemeyince, millet de geride kalıyor. O halde terakkinin başı, kadın terbiyesidir; kızların iyi yetiştirilmesidir. Bütün ıslahat, her şeyden evvel kız mekteplerinden başlamalıdır. Kızların iyi terbiye edilmesi, bir milleti yeniden ihya edebilir; çünkü iyi kadın, iyi aileyi vücuda getirir. İyi aileden de, iyi bir millet doğar. Bundan başka, insan yalnız aile içinde mesut olabilir (8).

Ziya Gökalp, hemen hemen bütün eserlerinde kadına büyük önem vermiştir. Türk toplumuna pek çok yeni fikir getiren büyük mütefekkirin bu görüşünü en güzel şekilde ortaya koyan eseri **Kızalelma**'dır. Bu günkü Türk kızları acaba onun bu şiirini biliyorlar mı? Onun bütün Türk kızlarına okutulmasını ve anlatılmasını isterdim.

NOTLAR

- 1) Bu şiirin tam metni Fevziye Abdullah Tansel'in yayınladığı **Ziya Gökalp Külliyyatı—I. Şiirler ve Halk Masalları** adlı kitapta vardır. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından II. Seri — No. : 18, Ankara 1952, s.9-23.
- 2) Mehmet Kaplan, **Ziya Gökalp ve Saadet Perisi**, Türkiyat Mecmuası, c. XIV, 1965, s. 38—64.

- 3) **Ziya Gökalp Külliyyatı—I. Şiirler ve Halk Masalları**, s. 10-11.
- 4) Bu şiirin tahlili için bk. Mehmet Kaplan, **Şiir Tahlilleri**, İlâveli 4. bsk. İstanbul 1969, s. 164-172.
- 5) **Ziya Gökalp Külliyyatı — I. Şiirler ve Halk Masalları**, s. 13—14.
- 6) Abdülkadir İnan'ın **Makaleler ve İncelemeler** adlı kitabında Türk Şamanizmine ait çok dikkati çekici bilgiler vardır. (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından, Ankara 1968, s. 89—495). Şamanizm hakkında ayrıca Sâdettin Buluç'un İslâm Ansiklopedisi'ndeki **ŞAMAN** maddesine bakınız.
- 7) C. G. Jung, **Symbols of Transformation**, New York 1956, s. 213—214.
- 8) Fevziye Abdullah Tansel, **Ziya Gökalp Külliyyatı—II. Limni ve Malta Mektupları**, Ankara 1965, s. 415.

